

Pertev, R. (2020). Giringîya xebatên folklorê li cem rewşenbîrên nişê Hawarê. *Folklor û Ziman*, 1(1), 61-76.

Wergirtin/received: 3/01/2020

Qebûlkirin/accepted: 23/02/2020

ORCID: 0000-0002-0961-2914

GIRINGÎYA XEBATÊN FOLKLORÊ LI CEM REWŞENBÎRÊN NIFŞÊ HAWARÊ

Ramazan Pertev*

Kurte

Ev gotar hewil dide ku fama rewşenbîrên nişê Hawarê ji aliyê folklorê kurdî ve binirxîne. Pêwendîya xebatên folklorê û geşebûna nasnameya neteweyî mijarek e ku di cihana akademîk da baş hatiye vekolan. Di vî warî da xasîma di navbera van du sed salên borî da, lîteratureka berfireh çêbûye. Çi li cihana Rojavayê, çi li Rojhilatê, ev proses kêr-zêde dişibin hevûdin û gelek aliyên wan yên hevpar hene. Nasnameya neteweyî ji ber ku dîyardeyeka modern e, geşebûna wê di heman demê da projeyeka modernbûnê ye jî. Wekî beşek ji cihana Rojhilatê, gelo rewşenbîrên kurd yên vê serdemê, giringîya folklorê çawa tê gihîşt? Wan ji bo geşekirina nasnameya kurdî ya neteweyî û çêkirina mirovê kurd yê tîpîk, keresteyên folklorê çawa bi kar anîn? Wê serdemê ji ber ku Sûrîye di bin desthilatdarîya Fransayê da bû, di nav van xebatan da rola rewşenbîrên fransîz çi bû? Di vê gotarê da bi lêkolîneka pîralî em li dû bersivên van pirsyanan diçin.

Peyvên sereke: Folklorê kurdî, nişê Hawarê, rewşenbîrên fransîz, modernbûna kurdî, nasnameya kurdî ya neteweyî.

THE IMPORTANCE OF FOLKLORE WORKS AMONG INTELLECTUALS OF THE HAWAR GENERATION

Abstract

This article attempts to assess the intellectual consciousness of the Hawar's generation for Kurdish folklore. The relationship between folklore and the development of national identity is a well-researched topic in the academic world. In this regard, especially in the last two hundred of years, an extensive literature has been comprised. Whether in the Western world or in the East, these processes are more or less similar to each other and have many aspects in common. As it is a modern concept, the development of national identity is also a project of modernization. As a part of the Eastern world, how did the Kurdish intellectuals of this period understand the importance of folklore? How did they use folklore to promote national Kurdish identity and to create a typical Kurdish man? Since Syria was under the rule of France at that time, what was the role of the French intellectuals in these works? In this article, with an extensive survey, we look for the answers to these questions.

Keywords: Kurdish folklore, Hawar's generation, French intellectuals, Kurdish modernization, Kurdish national identity

* Dr, Zanîngeha Rouen Normandîyê. Fransa E-mail: ramazanpertev@gmail.com

Destpêk

Di vê lêkolînê da em dê hewil bidin ku bi awayekî giştî xebatên nîfşê Hawarê ji aliyê dîroka folklorê kurdî ve binirxînin. Pêşî em dê behsa zemîna dîrokî ya wê serdemê bikin li gel tesîra rewşenbîrên bîyanî li ser rewşenbîrên kurd. Piştra jî di bin çend binbeşên kurd da li gor weşanên wê serdemê, em dê analîzeka giştî ya xebatên van rewşenbîran bikin.

Di dîroka kurdan da piştî şikestina serhildana Agirîyê, xebatên sîyasî gelekî lawaz dibin. Rewşenbîrên neteweperwer berê xwe didin xebatên ji bo pêşda-birina çand û zimanê kurdî. Li gor Husên Hebeşî, “şoreşgerên Kurdistanê yên di mabêna şeş salan de rûxandina du raperînên mezin dîtî û ji ber gişkujiya tûrani-yan reviyabûn Sûrîyeyê, li Şamê bîr dikirin ku li ser rêya rizgarkirina Kurdistanê berdewam bin. Lê vê carê dest davêjin qeleman, tovên raperîneke rojnamevanî bi derxistina Hawarê di zeviya çanda kurdî de diçînin.” (Hebeş, 1996, r. 29). Firat Cewerî jî dibêje, piştî şikestinê, wekî Celadet Alî Bedir-Xanî, wan destên xwe ji sîyasetê kişandîye û hemû hêza xwe daye xebatên li ser çand, ziman û edebîyata kurdî. Herweha bajarê Şamê, di wan salan da dibe cihê hevdiîna kurdên bazdayî (Cewerî, 1996, r. 96). Li gor Firat Aydinkayayî jî, ancax piştî 1932an, kurdan di pêwenda modernbûna berxwedanê da wekî du pêkhênên avaker, “şûr û qelem”, yanî karê şoreşgerî û rewşenbîrîyê, anîne cem hev (Aydinkaya, 2010, r. 210). Celadet Alî Bedir-Xanî, di jimareya pêşîn ya Hawarê da ev yek bi vî awayekî zelal diyar kirîye: “Hawar jû pêve bi her tiştê ko kurdanî û kurditî pê bendewar e, dê mijûl bibe. Tinê siyasetê jê dûr e, xwe naêxe siyasetê. Hawarê, siyaset ji civatên welatî re hiştiye. Bi siyasetê bila ew mijûl bibin. Em jî di warê zanîn, hiner û sinhetê de dê bixebitin.” (Hawar, 1932, r. 1).

Bi nêrîna Wadie Jwaidehî, rêxistina kurdan (Xoybûn) ku di sala 1927an da li Sûrîyeyê ava bûbû, wê hem pêşengîya sîyasetê, hem pêşengîya edebîyata kurdî kir. Rewşenbîrên wekî Sureya, Celadet û Kamuran Alî Bedir-Xanî ku bi-rayên hev bûn, di vê tevgerê da wekî kesayetên sereke derketibûn pêş (Jwaideh, 2007, r. 59). Jordi Tejel Gorgas jî di wê bawerîyê da ye ku, navenda avakirina nasnameyeka kurdî ya zindî, bi hewildana komeka rewşenbîrên kurd yên ayîni û sekuler li Sûrîyeyê mimkûn bû ku ew jî di bin desthilatdarîya Fransayê da bû. Vê komê bêhtir amaje bi hilberandina deqên li ser çand, folklor û edebîyata kurdî kir (Gorgas, 2006, r. 69).

Ji nîfşê Hawarê mebesta me ew kes in ku gotar, helbest û lêkolînên wan, di kovar û rojnameyên bi zimanê kurdî yê wekî Hawar (1932-1943), Ronahî (1942-1945), Stêr (1943-1945) û Roja Nûyê (1943-1946), da belav bûne. Gelek rewşenbîrên kurdan yê wê serdemê ku li Sûriyeyê bûn, li ser mît û sembolen çanda kurdî, nemaze jî yê folklorîk yê wekî “Newroz, Kawe, Zerdeşt, Aryan, Rustemê Zal, Memê Alan”ê xebat kirine. Rewşenbîrên kurdan yê wê serdemê, destpêxerî da ji bo parastina nasnameya kurdî. Wan hewil da ku zarokên kurdan bi zimanê kurdî û bi perwerdeyeka sekuler mezin bikin, latînzekirina alfabeya kurdî û belavkirina hin weşanên çandî, çend ji van xebatan bûn. Latînzekirina alfabayê karê herî pêş û sereke bû. Lewra Celadet weşandina kovara Hawarê wekî cejna vejîn û vejandina zimanê kurdî dizane, ji bo yekîtiya neteweyî pêdivî bi yekîtiya ziman hebû: “... Ji ber ku yekbûna miletan bi yekîtiya zimanî dest pê dike... Yekbûna Kurdan jî bi yekîtiya zimanê kurdî çêdibe. Yekîtiya zimanî jî bi yekîtiya herfan dest pê dike. Yanî di yekîtiya zimanî de yekîtiya herfan gava pêşîn e.” (Bedir-Xan C., 1932, r. 3).

Li gel latînzekirinê wan xwest zimanê kurdî jî standardîze bikin. Lewra wekî Amir Hassanpourî jî amaje pê kirîye, standardîzasyon carekê bi ser keve, êdî ziman zêdetir belav dibe û di gelek rewşên girift yê jîyanê da bi awayekî hêsan tê bikaranîn (Hassanpour, 2005, r. 47). Celadet Alî Bedir-Xan, roja destpêkirina weşandina Hawarê bi tîpên latînî, wekî alaya serxwebûna kurdan dizane (Xwediyê Hawarê, 1941, r. 27). Lewra, têgihîştin ew bû ku êdî şer, şerê çandî û rewşenbîriyê bû. Li gor Hassanpourî, “xebatên standardkirina zimanê kurdî wekî parçeyek ji pevçûna di navbera netewetîya kurdî û dewletên serwer da dest pê kir û wisa jî dewam kir.” (Hassanpour, hb., r. 106). Anthony Smith jî di wê bawerîyê da ye ku ji piştî Şerê Cîhanê yê Yekem heta salên 1960-70yan, hemû hewilên seferberîyê yê ji bo standardkirina zimanê kurdî, beşek ji têkoşîna wan ya sîyasî ya neteweyî bû (Smith, 2014, r. 204). Wisa xuya dike ku nîfşê Hawarê, zêdetir bi vê hişmendîyê tev gerîyaye.

Li gor Aydinkayayî, kovara Hawarê, yekemîn hewildana modernbûnê ya çandî û sîyasî bû ku bi rêya kovarekê amaje bi guherîna pedagojîk ya gelî dikir. Ev kovar azmûneka giring bû ku, wê dixwest gelek tiştan di heman demê da bike ku ketibûn nava hev (Aydinkaya, hb., r. 211). Lê, wekî Gorgasî jî amaje pê kirîye, di serê Xoybûnê da pênaseyeka zelal ya “nasnameya kurdî” nebû. Wêneyê kurd

bi awayê “kesên mexdûr û qurban” bû (Gorgas, hb., r. 73). Yanî ev karvedaneka li ser zemîna hestî bû. Xoybûnê, alaya kurdî amade kirîye ku ji sembol û motifên folklorê kurdî sîd wergerîye. Ji bo nimûne, sembola “roj” amaje bi baweriyên kurdan yê qedîm, 21 tîrêjên wê jî amaje bi 21ê Adarê, yanî Cejna Newrozê dike. Ev ala, di berga pêşîn ya jimareya 11. ya kovara Hawarê da jî hatîye belavkirin. Herweha Celadet Alî Bedir-Xanî jî hem helbestek bi navê “Alê Kurdan” nivîsiye, hem amaje bi maneya alayan ji bo neteweyan kirîye û wekî sor, spî û kesk li gel wêneyê rojekê di navê da, alaya kurdî şayesandîye (Azîzan, 1932; Bedir-Xan, C. 1932). Kamiran Alî Bedir-Xanî jî bi navê “Ala Kurdan”, helbestek li ser alaya kurdî nivîsiye (Bedir-Xan K., 1932, r. 8).

Bi gotina Nira Yuval-Davisê, rewşenbîrên ku ji rewşenbîrîya hegemonîk û ji wezîfeyên dewletê hatibûn derkirin, “bîra hevpar” ji nû ve kifş dikir û tradîsyonên devkî yê gelî û zimanên wan dikirin nivîskî. Herweha “çerxeka zêrîn ya neteweyî” dişayesandin ku di rabirdûya mîtî yan dîrokî ya dêrîn da mabû ku bîngeha daxwazîyên neteweyî pêk dianîn (Yuval-Davis, 2007, r. 19). Guherîna xebatên rewşenbîrên nîşê Hawarê ya ber bi vê prosesê ve bi awayekî zelal xuya dike.

1. Bixwehesîn li gel têkilîya rewşenbîrên bîyanî: “Biqîmetbûna zêran”

Hin rewşenbîrên kurdan yê serdema osmanîyan zûtir têgihîştibûn ku ji bo neteweyeka wekî kurdan, xebatên çandî gelekî giring in. Di vê çarçoveyê da wekî Kurdîyê Bitlîsî, Memdûh Selîmbegî, Mehmed Mîhrî, Kemal Fewzî, Law Reşîd, Hilmîyê Siwerekî û hwd di nava weşanên wê serdemê da, gelek lêkolîn belav kirine (Perteve, 2018, r. 189-267). Eger em bi awayekî giştî binirxînin, ev xebat ne zêde sistematîk in û bi piranî di çarçoveya îtirazê da ne. Belkî bêhtir hewildan in ji bo balkişandina berhevkerin û parastina heyîyên xwemalî.

Dîyar e ku xebatên nîşê Hawarê gelekî cudatir in li gor yê navborî. Bi bawerîya me çend sedemên vê yekê hene. Yekem, kesên wekî birayên Bedirxan haya wan ji xebatên folklorîk yê romantîkên almanî çêbûbû ku ew maweyekê li Almanyayê mabûn. Duyem, rola rewşenbîrên fransîz ku wê demê Sûrîye di bin desthilatdariya Fransayê da bû. Nureddîn Zaza jî di bîranînên xwe da, behsa alîkarî yan rêxweşkerîya rêveberîya Fransayê dike ji bo xebatên çandî û edebî yê rewşenbîrên kurd (Zaza, 1993, r. 126). Rewşenbîrên fransîz yê wekî Roger

Lescot, Pierre Rondot, Thomas Bois, Robert Mountaigneyî, karîgerîyeka mezin li ser rewşenbîrên kurd yên li Sûrîyeyê kirîye ku loma wan bêhtir bala xwe daye xebatên çandî û perwerdeyî (Gorgas, hb.; Malmîsanij, 2009, r. 10-11; Rzepka, 2014, r. 515). Nemaze Lescot, ji ber têkilîyên xwe yên kurdan, tev li xebatên tevgera çandî ya kurdî jî bûye. Wî, bi navên wekî “Tawûsparêz”, “Robert Surieu”; gelek gotinên pêşîyan, mamik, efsane, stran û çîrokên gelêrî yên kurdî berhev kirine û weşandine. Li vir hêjayî gotinê ye ku, wî destana *Memê Alanî* cara yekem, bi awayekî rêkûpêk ji devê 20 dengbêjan guhdar kirîye û varyanta herî guncav belav kirîye. Lescot ev xebata xwe di sala 1940an da bi navê *Textes Kurdes* weşandiye (Lescot, 2010). Jixwe gelek nimûneyên folklorê kurdî bi wergerên wan yên zimanê fransîzî jî hatine weşandin.

Van rewşenbîran bi saya van xebatan xwest ku berê kurdan bidin cîhana Rojavayê û pêwendîyên wan yên bi rewşenbîrîya Rojavayê ra xurttir bikin. Gorgas dibêje, Nifşê Hawarê amaje bi sê terman dikir: “Rojhilat, Rojava, Kurd”, bi vî awayî ew hem ji “erebbûn”ê, hem ji wêneyê “Rojhilata paşdamayî” xelas dibûn (Gorgas, hb., r. 71). Ji bo ku em têkilîya rewşenbîrên kurd û yên fransîz baştir têbigihîjin divê em vê yekê qet ji bîr nekin ku her du alî jî kok bûn li ser pêdivîya civaka kurdan ji bo şaristanîya Rojavayê. Yanî wan dixwest nasnameyeka kurdî ava bikin ku li ser binemaya şaristanîya Rojavayê be. Herweha civaka kurdan ji bo geşedana xwe ya madî û manewî û serxwebûna xwe ya neteweyî pêdivî, teqez bi alîkariya hêzên Rojavayî ra heye. Rewşenbîrên kurd, bi gotareka oryantalîst hewil dida ku şaristanîya Rojavayê veguhezînin civaka xwe. Lê dema ku wan dest bi nûveavakirina civakê kir, wan dixwest ku li gel parastina nasnameya xwe ya etnîk, nêzî Rojavayê bibin. Yanî, wekî Chatterjee jî amaje pê kirîye, netewetî pesend nake ku neteweyeka mêtînghekirî paşdamayî ye. Ew di wê bawerîyê da ye ku neteweyeka paşdamayî li gel parastina nasnameya xwe ya çandî, dikare xwe modern bike (Chatterjee, 1996, r. 71).

Pêwendîyên bi oryantalîstên fransîz ra, ji bo neteweperwerên kurd bûye beşeka giring ya xebatên ji bo avakirina komeka aşopî ya kurdî. Hevkarîyeka bi vî awayî di navbera kurdnasên fransîz û rewşenbîrên kurdan da encameka wisa da ku nasnameya kurdî zêdetir etnîk bibe. Di encama vê têkilîyê da ew bêhtir nêzîkî xelkê bûne û binemaya xebatên wan li ser lêkolînên tradîsyona gelêrî pêk hatîye. Johann Gotfred Herder, nêzî 250 sal berê weha gotibû: “Wisa xuya ye, wa ew

serdem tê ku em dê jidil li zimanê xwe, li rehên xwe, li qayde û armancên pêşiyên xwe vegerin û bi vî awayî qîmeta zêrên xwe bizanin” (Wilson, 1973, r. 819). Êdî kurd jî bi zêrên xwe yên malê hesîyabûn û “zêrên kurdan” jî biqîmet bûbûn.

Bi vî awayî, hewildanên ji bo avakirina nasnameya kurdî jî, berê xwe dabû lêgerîna serçaveyên ruhê neteweyî ku ew jî tenê di nav gel da peyda dibû. Lewra ji bo avakirina nasnameyeka hevpar pêdivî bi afirandina tîpolojîyeka hevpar hebû.

2. Hewila afirandina kurdê tîpîk (hommus kurdicus) bi rêya folklorê

Binxet yan jî Rojavayê Kurdistanê ji gelek alîyan ve guncav bû ji bo xebatên çandî. Bi piranî ji kurdên kurmançîaxêv pêk dihat û herweha jimareyeka girîng ji kurdên êzidî, û danûstendineka dewamî hebû bi kurdên Bakurî ra. Yanî mirov dikaribû rastî kurdên Bakurî bihata ku ji gelek deverên cuda hatine. Bi bawerîya me bi taybetî Celadetî ev yek baş dît û xwest ji vê rewşa heyî îstifade bike. Loma ye ku Celadet timî bangî kurdên deverên cuda dikir ku name û nivîsan bişînin ji kovarê ra.

Celadet, kovara Hawarê ji bo kurdan wekî “dibistanek”ê, xwendingehka zanîn û pêşdaçûnê dihesibîne ku çi xwendingeka wan nîn e (Xwediyê Hawarê, 1941). Herçî kurdên ku hatin vê xwendingeha Hawarê, hem ew guherîn, hem wan kurdên din guhertin. Yanî, hawirdora Hawarê wekî derencoka hilkişînê bû ber bi cîhaneka wê da.

Li gor Gorgasî, doktrîna Bedîrxanîyan divê wisa were famkirin ku ew hem bernameyek bû ji bo modernbûnê, hem çandeka niştecihî ya tradîsyona îcadkirî bû (Gorgas, hb., r. 76). Ji azmûnên curbicur deverên cîhanê jî em şahidîyê dikin ku her îcadkirinekê bi xwe ra “mirovekî nû” çêdikir.

Weha xuya dike ku, nêzî sembola “gel”î ya romantîkên almanî, li ba van rewşênbirên kurdan jî, gel “saf, paqij, resen, seretayî” bû. Li gor Gorgasî, Bedîrxanîyan dîyardeya “gel”î ji nû ve şîrove kir. Yanî vegera ji bo folklorê ne ew e ku xwe ji cîhana mayî dût dixin û berê xwe didin gundîtîyê. Belkî amaje bi civakeka sofistîke ya bêhempa dike ku xwedî roleka mezin e ji bo avakirina neteweyeka zindî (Gorgas, hb., r. 73). Li gor Chatterjee, netewetîya çandî ya bi vî awayî, di proseya modernbûnê da xwedî roleka erênî ye (Chatterjee, hb., r. 18). Ji ber vê yekê ev vegera ji bo folklorê, hewildanek bû ji bo hevsengkirina mîlmilaneya di navbera armancên modernbûnê û parastina tradîsyonê da. Yanî ji bo rewşênbirên

neteweya bindest û “paşdahiştî” ev lêgerîn gelekî bikêr û rêxweşker bû.

Li gor Gorgasî, nemaze birayên Bedirxan amaje bi afirandina “hommus kurdicus”ê kir ku ev ji tîpên “ereb, tirk û faris” cuda be (Gorgas, hb., r. 76). Ay-dinkaya jî amaje bi “kurdê nû” kirîye ku tradîsyona Hawarê di nava dîrokîbûna kurdan da cara yekem, azmûneka modernkirina xelkekî ye li gel amûrên modern. Xwendengeheka modern, mekaneka fabrîkasyonê ye ku “kurdê nû” tê avakirin li gel metodên pedagogîk yê modern, kurdê kevin jî tê modernkirin (Aydinkaya, hb., r. 212). Di vê prosesê da referansên “pênaseya kurd” jî diguherî. Di serê vî nîfşî da kurd ne te tenê misilman bû, belkî jê zêdetir parçeyek ji şaristaniya aryan bû ku eleqeya wê bi îslamîyetê ra gelekî sist bû. Kurdekî weha ku rehên wî di kûrahîya dîroka şaristaniya Rojavayê da veşartî bû. Belkî ne kêmtir bû ji çanda grekîyan ku temamê ewropîyan xwezîya xwe pê dianîn. Nexwe, çare ew bû ku kurd divê vegeerîya esilê xwe. Ew jî tenê bi qîmetdana zêrên xwe mimkûn bû, yanî berhevkarîyên hemû tiştên ku di nava gelî da ne û piştra jî parastin û aşkerekirina wan.

3. Encamdana xebatên meydanî: “Qîmetdana zêrên xwe”

Li gor birayên Bedirxan, kovareka ku têr û tesel cih bide keresteyên folklorê kurdî, baştirîn û dewlemendtirîn wasite ye ji bo neteweya kurd were nasîn ku zanist, rewşenbîrî, jîyan û şaristaniya kurdî tê da veşartî ne. Loma wan gelek hewil da ku berê rewşenbîrên kurd bidin vê sehayê. Emîn Zekî Beg, li ser Cejna Newrozê nivîsiye. Namî, di helbestên xwe da gelek caran sembolên wekî “Newroz, Zend Avesta, Zerdeşt, Kawe, Mem”ê bi kar anîne. Herweha helbesta wî ya bi navê “Neşîd û Gaziya Keçan” piştra ji aliyê gelek rêxistinên kurdan ve wekî sirûd hatîye bikaranîn (Nami, 1986, r. 9-10). Seydayê Keleş jî di helbestên xwe da sembolên wekî “Kawe” û “Newroz”ê bi kar anîne (Keleş, 1986, r. 10-11). Seydayê Tîrêj, yek ji van nimûneyan e ku di helbestên xwe da gelek caran amaje bi “Newroz, Zerdeşt, Rustemê Zal, Kawe, Aryan” kirîye (Tîrêj, 2014, r. 82-83, 99, 105-107, 440 û hwd). Herweha bi vê romantîzma neteweyî ra, di şûna gelek qehremanên Rojavayê da, wekî Rustemê Zal, Memê Alan û Zembîlfiroş, qehremanên kurdî jî nû ve hatine vejandin.

Osman Sebrî, gelek berhemên di teşeya folklorê da nivîsîne. Wî, li ser dab û nerîtên kurdan, bawerîyên kurdî yê gelêrî û tradîsyona nêçîrvanîyê jî nivîs weşandine. Sebrî, nemaze amaje bi bawerîyên gelêrî yê pûç kirîye û çendîn çîrok

û serpehatî veguhastine. Gelek helbest bi awayê fabl belav kirine.¹ Yanî, Osman Sebrî bi taybetî li ser folklorê lêkolîn nekiribe jî ji keresteyên folklorê her dem sûd wergirtîye. Osman Sebrî jî bang li xwendevanên Hawarê kirîye ku wekî çîrok, çîrçîrok keresteyên folklorê kurdî bişînin kovarê (Sebrî, 1932, r. 14). Ji bo tekûzkirina zimanê kurdî, sûdwergirtina ji çîrokên bavûkalan jî pêwîst dizane (Sebrî, 1944, r. 24). Herweha, nişandana kurdbûna Zerduştî, dijayetîya zewaca pirjîniyê jî, derbarê hizir û boçûnên Osman Sebrîyî da agahîyan dide me (Sebrî, 1943a; 1943b).

Nûredîn Zazayî, bi navê “Nûredîn Ûsif” û “Çîroknivîs”î, gelek werger, çîrok û helbestên kurdî weşandine. Zaza, destana *Memê Alan* ya Roger Lescotî, ji peyvên bîyanî paqij kirîye û bi navê “çîroknivîs”, pêşgotinek li ser zêde kirîye, bi vî awayî di sala 1957an da li Şamê çap kirîye (Zaza, 1993, r. 360).

Qedrî Canî, gelek caran helbest û kurteçîrokên xwe bi keresteyên folklorê kurdî xemilandine û têra xwe ji van keresteyan sûd wergirtîye.¹

Cegerxwîn, di hemû weşanên nişê Hawarê da helbest û nivîsên wî hene. Wî di sala 1957an da li Sûrîyeyê bi navê *Gotinên Pêşîyan* û di sala 1965an da jî bi navê *Folklorê Kurdî* pirtûk nivîsîne ku ji cure û nimûneyên stranên kurdî yê gelêrî û şîroveyên wan pêk dihê (Cigerxwîn, 1988). Wî di helbestên xwe da gelek caran wekî “Zerdeşt, Zend Avesta, Rustemê Zal, Kawe, Newroz û hwd”; mît, sembol û qehremanên folklorî yê kurdî bi kar anîne. Her weha wî, mît û sembolên nû jî afirandine (Hebeş, 1996, r. 205-216; Bilbil, 2016, r. 29-52). Wisa xuya dîke ku, wî bi vî awayî xwestîye nasnameya kurdî ya neteweyî li ser lehengên

1 Bin. Osman Sebrî, “Dongiya Çeqel”, *Hawar*, j. 27., 1941, r. 689; Osman Sebrî, “Roviyê Jîr”, *Hawar*, j. 29., 1941, r. 725; Osman Sebrî, “Dîk û Rovî”, *Hawar*, j. 31., 1941, r. 769; Osman Sebrî, “Nêçira Hirçan”, *Hawar*, j. 48., 1942, r. 1054-1056; Osman Sebrî, “Tevdîra Mirîşkan”, *Hawar*, j. 49., 1942, r. 1065; Osman Sebrî, “Warê min ne î kor e”, *Hawar*, j. 51., 1942., r. 1083; Osman Sebrî, “Mirdêsan û Gawestiyên Wan”, *Hawar*, j. 52., 1943., r. 1096; Osman Sebrî, “Pira Genderê û Hemûşê Kulik”, *Hawar*, j. 52., 1943., r. 1098; Osman Sebrî, “Roviyê Ker”, *Hawar*, j. 52., 1943., r. 1100; Osman Sebrî, “Şeytanqûnî 1-2-3”, *Hawar*, j. 55-56-57., 1943; Osman Sebrî, “Mil û Zil, Bir û Eşîrên Kurdan”, *Ronahî*, j. 12., 1943; Osman Sebrî, “Terşê Şevê”, *Ronahî*, j. 14., 1943; Osman Sebrî, “Beraz û Berazî”, *Ronahî*, j. 16., 1943, r. 291; Osman Sebrî, “Şêxê Barzan”, *Ronahî*, j. 17., 1943; Osman Sebrî, “Nêçir”, *Ronahî*, j. 17., 1943

2 Bo çîrokên wî yê bi vî awayî, bin. Qedrîcan, “Besreka Zêrîn”, *Hawar*, j. 5., 1932, r. 108; Qedrî can, “Roviyê Xapînok”, dnd. (Kamiran Alî Bedir-Xan, *Xwendina Kurdî*, Çapxana Te-rêqî, Şam, 1938, r. 45.); Qedrîcan, “Gunch”, *Hawar*, j. 39., 1942, r. 930-932; Qedrîcan, “Şehên Zozanan”, *Ronahî*, j. 14., 1943, r. 251; Qedrîcan, “Gulçîn”, *Ronahî*, j. 16., 1943, r. 285-288; Qedrîcan, “Ser Encam”, *Roja Nû*, j. 3., 1943, r. 4; Qedrîcan, “Muhra Suleyman”, *Roja Nû*, j. 40., 1944, r. 4; Qedrîcan, “Nêçira Berazan”, *Roja Nû* j. 48., 1944, r. 2. (Qedrîcan, ev nivîsa xwe piştra di *Ronahî*, j. 28., 1945an da jî weşandiye.)

mîtolojiya aryanîk ava bike.

Celadet Alî Bedir-Xanî, wekî xwedî û berpirsyarê Hawar û Ronahîyê, li ser çand, dîrok, folklor, edebîyat, ziman, rêziman, erdnîgarî, ayîn û gelek warên kurdnasîyê nivîsîye. Wekî Husên Hebeşî jî amaje pê kirîye, ew ansîklopedîstekî kurd yê serdema xwe bû (Hebeş, hb., r. 164). Gelek nivîsên Hawarê yê derbarê folklorê kurdî da, wî bi xwe amade kirine. Celadet ji wan rewşenbîrên kurd, yê yekem e ku peyva “folklor”ê bi kar anîye, ew wekî qadeka serbixwe dîtîye û li ser pênasê û beşên wê rawestîyaye. Wî; wekî destan, cureyên stranên gelêrî, dab û nerît, jîyana eşîrîyê, zanyarîya gelêrî bi sedan keresteyên folklorê kurdî berhev kirine. Li gel karê berhevkirin û tomarkirinê, wî amaje bi danasîna taybetmendiyên keresteyên folklorê kurdî jî kirîye û wekî “çîrok, çîrçîrok, destan” ji bo vegotinên kurdî yê gelêrî û “lawik, şer”, ji bo muzîk û semayên kurdî yê gelêrî ew polîn kirine (Bedir-Khan, D.A. 1932a).

Celadetî ji bo binavkirin û polînkirina folklorê kurdî gelek termên nû peyda kirine yan çêkirine ku em îro jî wan bi kar tînin. Hinek termên nû wî bi xwe çêkirine wekî terma “guharto” di şûna “variant”ê da, terma “çand”ê di şûna “culture”ya îngilîzîyê da bi kar anîye. Termên wekî “zanista xelkê”, “edebiyata xelkê”, “berhevan”, “gelêr”, “destançîrok” çêkirine. Wî dixwest bi rêya destanên gelêrî û berhemên edebî amaje bi îspatkirina vê dîroka dêrîn ya şanaz bikira ku kurdan hişyar bike. Li gor wî, Xanîyî xwest ku bi referekirina destana Memê Alanî hin peyamên neteweyî belav bike da ku neteweya xwe hişyar bike (C.A.B., 1944). Celadetî jî wekî Elias Lonrotî li *Kalevalayeka* kurdî digerîya ku kurd xwe pê şanaz bikin. Loma wî jî dabû rêya Xanîyî ku ev ne di nava pirtûkên nivîskî da, belkî li ser zarên gelî peyda dibû. Yanî, wî dixwest ji van deqên edebî manîfestoyeka neteweyî peyda bike ku deriyê Xanîyî ji bo vê yekê heta bibêjî vekirîbû: “Me kurdan edebiyateke nivîskî, ji çend klasîkan pê ve hesêb nîn e. Lê me edebiyateke xelkê a welê heye ku ew li nik kê miletan peyda dibe. Ji vê edebiyatê re folklor dibêjin. Belê folklorê kurdan ewçend mezin û fireh e ku em pê dikarin îftixar bikin û di nav xelkê de serfiraz bigerin” (C.A.B., 1944). Bi peyva Prys Morgani, ev fantaziya sedsalê bû ji bo neteweyeka bindest (wekî kurdan-r.p.) û ne li ber çavan, ku kê tîştê wê yê pesindanê hebûn, xemrevînîya rabirdûyeka serfiraz bû ku qet nikaribû texeyula wê jî bikira (Morgan, 2005, r. 81-82). Cihê rastîyê bû ku kê tîştên kurdan yê nivîskî hebûn ji bo ku wan xwe

pê şanaz bikira. Lê ji bo ku kurd xwe di nava neteweyên cîhanê da kêma nebînin û serfiraz bigerin, epîka dêrîn Memê Alan dihat hawara wan. Loma, Celadetî, çî di kovara Hawarê da, çî di Ronahîyê da be, giringîyeka mezin daye ji bo lêkolînê li ser Memê Alana gelêrî û Mem û Zîna Ehmedê Xanî. Di lêkolîna xwe ya pêşî da destana Memê Alan nasandîye û bal kişandîye pêwendîya wê li gel Mem û Zîna Ehmedê Xanîyî û cara pêşîn Memê Alan li gor naveroka wê dabeş kirîye bi awayê destpêk, 9 beş û encamekê (Bedir-Xan, D.A. 1932b). Di jimareyên 6, 7, 8, 10, 11, 12, 23, 27, 28an yê Hawarê da jî beşên vê destanê bi zimanê fransîzî belav kirine. Herweha beşa “Lehîstika Setrencê” ya Memê Alanî jî bi kurdî weşandîye. Celadetî, destana Memê Alan ji devê du dengbêjên deşta Sirucê, Mişoyê Bekebûr û Xidoyê Hindawî guhdarî kirîye û guhartoyeka vê destanê ya bi zimanê erebî jî ji rojnameyeka Qahîreyê, wergerandîye kurdî (C.A.B, 1944, r. 23). Wî li nik berhevkirina *Memê Alanê*, yekem car bi tîpên latînî dest bi weşandina mesnewîya *Mem û Zîna* Ehmedê Xanîyî jî kirîye ku hîn ji sala 1919an da li ser wê dixebitî. Wî, di jimareyên 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56 û 57an yê Hawarê da ew belav kirine. Wisa xuya dike ku handêrên Elias Lonrotî û rewşenbîrên galî çî bin, ya Celadetî jî heman tişt bû (Pertev, hb., r. 287-303).

Kamiran Alî Bedir-Xanî, wekî jîyana kurdan ya eşîrtî, baweriyên gelêrî, xwarin û vexwarin, cejn, rabûn û rûniştin, di gelek babetên curbicur yê folklorê kurdî da nivîsîne. Herweha wî jî wekî birayê xwe Celadet Alî Bedir-Xanî, ji bo folklorê kurdî termên nû bi kar anîne. Bo nimûne wî terma “edebiyata welatî” bi kar anîye ku îro em wekî “edebîyata gelêrî” an “edeba folklorê” bi nav dikin. Kamiranî, rojnameya *Roja Nûyê* kirîye embara folklorê kurdî ku bi saya van berhevkarîyan, wekî stran û çîrokên kurdî yê gelêrî, gelek keresteyên folklorê kurdî hatine tomarkirin û ji windabûnê rizgar bûne. Ji nivîs û hewildanên Kamiran Alî Bedir-Xanî xuya dibe ku ew di bin karîgerîya hizir û xebatên romantîkên alman da maye ku ew demeka dirêj li Nemse û li Almaniyayê mabû. Loma, wî eleqeyeka mezin nîşanî folklorê daye. Wî pêşî teorîya folklorê danîye, piştra jî ev praktîze kirîye. Yanî hîn di sala 1932yan da bernameya xebatê dîyar kirîye û heta sala 1946an jî ev bername cî bi cî kirîye. Kamiran Alî Bedir-Xanî ji bo avakirin û geşkirina nasnameya kurdî ya neteweyî sûdwergirtina ji keresteyên folklorê kurdî gelekî giring dîtîye. Her dem han daye rewşenbîrên kurdan ku bi kurdî binivîsin û ji hizir û hestên folklorê kurdî dermale bibin. Bi bawerîya wî kurd bes bi vî awayî dikarin hişyar bibin û bigihîjin mafên xwe yê neteweyî. Wî jî wekî birayê xwe yê

mezin Celadetî, pêşengîya xebatên folklorê kurdî kiriye (Pertev, hb., r. 303-312).

Eger em pêwendîya weşanên nifşê Hawarê, bi folklorê kurdî ra bikolin, em dibînin ku her yek ji van bi serê xwe bûye arşîveka mezin ji bo berhevkirin û tomarkirina keresteyên folklorê kurdî. Li gor tesbîta Ruken Çalîştiranê, di Hawarê da 37, di Ronahîyê da 74, di Stêrê da 2 û di Roja Nûyê da 24 çîrok, bi giştî 137 çîrokên gelêrî hatine tomarkirin (Çalîştiran, 2015, r. 45).

Kovara Hawarê (1932-1943), destpêka vê tradîsyonê ye ku 57 jimare derketiye. Di nava rûpelên Hawarê da li ser çand, ziman, edebîyat, folklor, dîrok, ayîn û erdnîgarîya kurdî bi sedan nivîs hene. Wekî Husên Hebeşî jî tesbît kirîye, berhevkirin û parastina folklorê neteweyî, armanceka sereke bû ji bo Hawarê (Hebeş, hb., r. 146). Nemaze wekî çîrok, çîrçîrok, destan, efsane, stran, kilam, gotinên pêşîyan, bijîşkîya gelêrî, baweriyên gelêrî, zanyariyên gelêrî û dab û nerîten kurdî, bi sedan keresteyên folklorê kurdî hatine weşandin (Islamte, 2002, r. 141-147; Yıldırım û yd 2013, r. 70-80).

Kovara Ronahîyê (1942-1945) ku 28 jimare derketiye, di nava rûpelên wê da li ser ziman, yekîtiya kurdan, netewetî û welatperwerî, eşîrên kurdan, ayîna îslamê, baweriyên êzîdîyan, zanyariyên gelêrî gelek nivîs hene. Li gel jimareya pêncem, di her jimareyê da teqez çîrokeka gelêrî heye. Li gel jimareya duwazdehem, di her jimareyê da, bi sernavê “Çîrokbêj” çîrokên gelêrî, bi sernavê “Stranvan” stranên gelêrî û bi sernavê “Yariker” pêkenok hatine weşandin.³

Rojnameya Stêrê (1943-1945) ku pêveka rojnameya Roja Nûyê bû, bes 3 jimare derketiye, tê da du stran, methelokek, du qewil û du çîrokên gelêrî hene ku yek çîroka ajelan e, ya din çîrokeka derasayî ye (Çalîştiran, hb., r. 289-293). Yekem car, qewlên kurdên êzîdî jî di vê weşanê da hatine belavkirin.⁴

Rojnameya *Roja Nûyê* (1943-1946) ku 73 jimare derketiye, ji aliyê berhevkariya folklorê kurdî ve ji hemûyan dewlemendtir e. Di nava rûpelên wê da gelek çîrok, helbest, stran, dûrik, qewil, lorî, mamik, methelok û gotinên pêşîyan hene. Roja Nû wekî embara folklorê kurdî ye. Di tamamê jimareyên vê weşanê da bi sernavên “Dûrik, Dûrikên li ber Tembûrê”, “Dûrik, Dûrika Dankutan”, “Strana Kurdî” û “Qewil û Ayîn, Qewil” bi sedan nimûneyên helbesta kurdî ya gelêrî hatine weşandin.

3 Ji bo lîsteya nivîsên derbarê keresteyên folklorê kurdî di kovara *Ronahîyê* da, bin. Yıldırım & yd., hb., r. 80-85.

4 Bin. “Qewil”, *Stêr*, j. 1., Bêrût, 1943, r. 1; “Qewil”, *Stêr*, j. 2., Bêrût, 1944, r. 1.,

Hinek ji wan bênav in, ji bo nimûne du stran ku varyantên Destana Zembîlfiroşê ne, hatine weşandin ku ne dîyar e ji aliyê kê ve hatine berhevkerin.⁵ Lê belê navên kesên wekî, Ebdilhadî Mihemed, Xelîlê Metînî, Sebriyê Serhedî, Şêxê Ebdilqadir (Strancivîn), Ezîzê Merzîkî, Thomas Bois dîyar in.⁶ Herweha di beşa fransîzî da jî bi sernavên “Poème Kurde” û “Chanson Kurde”, wergerên van helbest û stranên kurdî ji bo fransîzî ji aliyê Kamiran Alî Bedir-Xanî ve hatine weşandin. Bi sernavê “Proverbes Kurdes” fransîzîya gotinên pêşîyan yên kurdî ji aliyê Roger Lescofi ve hatine weşandin. Kesên wekî Celadet Alî Bedir-Xan, Kamiran Alî Bedir-Xan, Mehmûdê Omerî, Brahîmê Metînî, Silêmanê Hesên Mercîyî, bi sedan nimûneyên çîrok, efsane, destan, çîrcîrok, pêkenokên kurdî weşandine (Çalışıran, hb., r. 223-288).

Yek ji taybetmendiyên van weşanan ew e ku termên nû hatine bikaranîn wekî, “folklor”, “edebiyata welatî”, “edebiyatî goranî”, “edebiyata xelkê”, “çîrokbêj”, “efsanebêj”, “strancivîn”, “berhevdar” ku ev ji bo termînolojiya folklorê kurdî gelekî giring in.

Li gor Christine Allisonê, “weku meydaneke lêkolînê, geşedana folklorê karîgerîyeke mezin çêkir li ser xebatên kurdî. Kovarên kurdî yên wek Hawar, carinan ji bo kesên ne kurd ligel têbînîyên berfireh gelek nimûneyên tradîsyona devkî weku mînakên folklorê weşandin. Têgehiştina wan ew bû ku di nav bazîneya edebiyata devkî de, çanda maddî, dab û nerît, muzîk û wd. jî beşên girîng ên folklorê kurdî bûn” (Allison, 2007, r. 40).

5 Bin. “Tobedar”, *Roja Nû*, j. 30., 1943, r. 4; Stranwarî, “Zembîlfiroş”, *Roja Nû*, j. 54., 1945, r. 3.

6 Di rojnameya *Roja Nû* da, stranên kurdî yên gelêrî yên ku me tespît kirine bi vî awayî ne: Ebdilhadî Mihemed, “Emê Gazê”, *Roja Nû*, j. 21., 1943, r. 4; Ebdilhadî Mihemed, “Qadê Sadûn”, *Roja Nû*, j. 26., 1943, r. 4; Ebdilhadî Mihemed, “De Bes e”, “Diyarê Bilind”, “Dawîdê Dêwid”, *Roja Nû*, j. 29., 1943, r. 4; Ebdilhadî Mihemed, “Bedewcana Huseyn Axa”, *Roja Nû*, j. 30., 1943, r. 4; Ebdilhadî Mihemed, “Delalê Qerej Daxê”, *Roja Nû*, j. 31., 1943, r. 4; Ebdilhadî Mihemed, “Sitiya Nimet Axa”, *Roja Nû*, j. 38., 1944, r. 4; Ebdilhadî Mihemed, “Hedka Qaso, Hesênê Mûsa”, “Ha Wer Delal”, *Roja Nû*, j. 39., 1944, r. 4; Xelîlê Metînî, “Xerabo”, *Roja Nû*, j. 27., 1943, r. 4; Xelîlê Metînî, “Tacdîn”, *Roja Nû*, j. 27., 1943, r. 4; Sebriyê Serhedî, “Sitiya Nam”, *Roja Nû*, j. 23., 1943, r. 4; Şêxê Kor, “Saliho”, Strana Bavê Fexro”, *Roja Nû*, j. 41., 1944, r. 2; Şêxê Ebdilqadir, “Lê Nezanê”, “Îskano”, *Roja Nû*, j. 44., 1944, r. 4; Şêxê Ebdilqadir, “Heyla Siwaro”, *Roja Nû*, j. 45., 1944, r. 4; Şêxê Ebdilqadir, “Dilber”, *Roja Nû*, j. 46., 1944, r. 4; Strancivîn (Şêxê Ebdilqadir), “Cencê Sildê Nade”, “Qulingo”, *Roja Nû*, j. 52., 1945, r. 1.; Ji devê dengbêj Ehmedê Ferman, “Edlê Rabe”, “Bîstki Wer”, “Gulê Gulê”, “Kezîzer”, *Roja Nû*, j. 55., 1945, r. 3; Ji devê dengbêj Ehmedê Ferman, “Keçedîne”, “Hejîrok”, *Jîna Nû*, j. 56., 1945, r. 1; Strancivîn (Şêxê Ebdilqadir), “Hey La Mîro”, *Roja Nû*, j. 59., 1945, r. 1; Ezîzê Merzîkî, “Hemê Mûsê”, “Hemê Gozê”, “Eman, Eman!...”, “Berdolavî”, *Roja Nû*, j. 60., 1945, r. 4; Dengbêj Ezîzk, “Lo Siwaro”, *Roja Nû*, j. 63., 1945, Thomas Bois, “Hetfsedê 1-2”, *Roja Nû*, j. 65-66., 1945; Thomas Bois, “Qemerê Ciwanê”, *Roja Nû*, j. 69., 1945, r. 3; Sebriyê Serhedî, “Smalê Xelîl”, *Roja Nû*, j. 73., 1945, r. 2.

Weha xuya dike ku di dîroka kurdan da yekem car bi dehan rewşenbîrên kurd bi hişmendîyeka hevpar hewil dane ku wekî meydana lêkolînê li ser keresteyên folklorê kurdî bixebitin.

Encam

Di vê gotarê da bi awayekî giştî em li ser fama nifşê Hawarê ya ji bo folklorê kurdî rawestîyan. Rewşenbîrên vî nifşî, hewil dane ku bi rêya berhevkerin û weşandina keresteyên folklorê, kurdan hişyar bikin û nasnameyeka hevpar ava bikin. Rewşenbîrên nifşê Hawarê, bi gotina Herderî, “li pêşîyên xwe vegeşîyane û qîmeta zêrên xwe baş zanîne.” Ew di vê hewildanê da gelekî serkeftî bûne ji bo xurtkirin û geşekirina mît û sembolên kurdî yên folklorî ku wan jî, ji mîrasa serdema berîya xwe wergirtibû ku çend ji wan jî ji wî nifşî bûn. Wan ev mîras, ji nifşê rewşenbîrên kurdan yên serdema dawî ya osmanîyan wergirt û bi formeka dewlemendtir veguhastin yên piştî xwe.

Herweha baş xuya dibe ku ew gelekî di bin tesîra hizirên neteweperwerîya romantîk û xebatên rewşenbîrên bîyanî da mane ku di serî da jî yên fransîz wekî Roger Lescot û Thomas Boisî. Taybetmendîya vê serdemê ew e ku di van xebatan da bi awayekî rasterast peyva “folklor”ê hatîye bikaranîn û xebatên li ser folklorê bûye wekî qadeka serbixwe. Herweha vejandina çanda kurdî li ser binemaya şaristanîya berîya îslamî -yanî aryanî- hatîye vegotin. Hemû nivîsên rewşenbîrên vê serdemê bi zimanê kurdî ne. Nemaze bi pêşengîya her du birayên Bedîrxanî, rewşenbîrên vê serdemê, gelek hêvî, daxwaz û pêşniyazên serdema berîya xwe yên wekî berhevkerin, tomarkirin û belavkirina keresteyên folklorî, lêkolînên folklorî bi awayekî zanistî û hwd bi cih anîne.

Vî nifşî, bi vî awayî qisimî be jî kurdekî tîpîk (hommus kurdicus) afirandîye li ser binemaya nasnameyeka kurdî ya neteweyî ku ji tradîsyona kurdewarîyê dermale dibû û berê wan her li şaristanîya Rojavayê bû.

Çavkanî

- Allison, C. (2007). *Yezidi sözlü kültürü*. (werg. F. Adsay). İstanbul: Avesta.
- Aydinkaya, F. (2010). Golgotha tepesinden inmenin arifesinde vicahiye çevrilmiş 'Kürt modernleşmesi eleştirisi. *Dipnot*, 1, 205-226.
- Azîzan, H. (1932). Alê kurdan. *Hawar*, 5, 4.
- Bedir-Xan, C. A. (1932). Bi hinceta pîroznamekê. *Hawar*, 3, 4.
- Bedir-Khan, D. A. (1932a). Le folklore Kurde. *Hawar*, 3, 9-11.
- (1932b). Memê Alan. *Hawar*, 5, 8-10.
- Bedir-Xan, C. A. (1932). Welat, welatîni û al. *Hawar*, 9, 1.
- Bedir-Xan, K. A. (1932). Ala kurdan, *Hawar*, 8, 7.
- (1935). Zerdeşt û rêya Zerdeşt, *Hawar*, 26, 9-10.
- Bilbil, M. (2016). *Helbesta Cegerxwîn û îqtîdar*. Diyarbekir: Lîs.
- C.A.B. (1944). Memê Alan. *Ronahî*, 23.
- Cewerî, F. (1996). *Kultur, huner û edebiyat*. Stockholm: Nûdem.
- Chatterjee, P. (1996). *Milliyetçi düşünce ve sömürge dünyası*. İstanbul: İletişim.
- Cigerxwîn (1988). *Folklor kurdî*. Stockholm: Roja Nû.
- Çalıştıran, R. (2015). *Lêkolîneke giştî li ser çîrokên kurdî yê gelêrî (bi nimûneyên di weşanên Ekola Şamê de)*. (Nameya Masterê). Mêrdîn: Zanîngeha Mardin Artukluyê.
- Gorgas, J. T. (2006). The constructions of the kurdis identity under the influence of orientalism, 1920-1945. *Kongrey Cîhanî le barey xwêndinî kurdî*, Herêmi Kurdistan, Wezaretî Xwêndinî Bala û Tiwêjînewey Zanistî, Zankoya Selaheddîn, 6-9 Eylul 2006, Kurdistan-Hewlêr. (World Congress on Kurdish Studies, 6-9 sept. 2006, Erbil-Kurdistan).
- Hassanpour, A. (2005). *Kürdistanda Dil ve Milliyetçilik (1918-1985)*. (werg. İ. Bingöl, C. Gündoğan). İstanbul: Avesta.

- Hawar, (1932). Armanc, awayê xebat û nivîsandina Hawarê. *Hawar*, 1, 1-2.
- Hebeş, H. (1996). *Raperîna çanda kurdî di kovara Hawarê de*. Bonn: Belavgeha Hogir.
- Jwaideh, W. (2007). *Kürt milliyetçiliğinin tarihi: kökenleri ve gelişimi* (ç. 4.). (werg. İ. Çekem, A. Duran), İstanbul: İletişim.
- Islamte, E. (2002). *Rengwedaney edeb le govârî Hawar da (1932-1943)*. Hewlêr: Çapxaney Wezareti Perwerde.
- Keleş, S. (1986). *Dîwan-1, Em û Dijmin*, Stockholm: Roja Nû.
- Lescot, R. (2010). *Memê Alan* (ç. 2.). İstanbul: Avesta.
- Malmîsanij, M. (2009). *Cizira botanlî bedirhaniler*, (ç. 3.). İstanbul: Avesta.
- Morgan, P. (2005). Bir ölümden bir bakışa: romantik dönemde gal geçmişinin peşinde. E. Hobsbawm. & T. Ranger (ed.), *Geleneğin İcadı* (r. 51-118). (werg. M. M. Şahin,). İstanbul: Agora.
- Namî, (1986). *Dîwan, Daxwazname*. Stockholm: Roja Nû.
- Pertev, R. (2018). *Folklor û nasnameya kurdî ya neteweyî (1898-1946)*, İstanbul: Avesta.
- Rzepka, M. (2014). Metin, din, toplum. kürdistan'da sosyo-politik değişimler bağlamında modern kutsal kitap çevirileri. Tê da: K. Omarkhali (ed.) *Kürdistan'da Dini Azınlıklar*, (werg. İ. Bingöl), İstanbul: Avesta.
- Sebrî, O. (1932). Gazind û gili. *Hawar*, 14, 14.
- (1943a, gulan). Sinçî û ol. *Roja Nû*, 2, 1.
- (1943b, tebax). Dewran, Pirjinî û Belayên wê. *Roja Nû*, 17, 1.
- (1944). Ziman û nivîsandina wî. *Ronahî*, 24, 22-23.
- Smith, A. D. (1932). *Millî kimlik*. (werg. B. S. Şener). İstanbul: İletişim.
- Wezîr, E. (1944). Mem û Zin temaşeke kurdî e abadîn, (werg. C.A.Bedir Xan), *Ronahî*, 23, 8-11
- Wilson, W. A. (1973). Herder, folklore and romantic nationalism. *Journal of Popular Culture*, 6(4), 819-835.

Xwediyê Hawarê (Celadet Alî Bedir-Xan), (1941). Sê Tarîxên Hawarê: 15 Gulan 1932, 15 Tebax 1935, 15 Nîsan 1941. *Hawar*, 27, 4-5.

Tîrêj, S. (2014). *Dîwan, Xelat-Zozan-Cûdî*. İstanbul: Peywend.

Yıldırım, K., Perteve, R. & Aslan, M. (2013), *Ji destpêkê heta niha folklorê kurdî*, Mêrdîn: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Yuval-Davis, N. (2007). *Cinsiyet ve Millet* (ç. 2.). (werg. A. Bektaş), İstanbul: İletişim.

Zaza, N. (1993). *Bir Kürt Olarak Yaşamım* (ç. 2.). (werg. A. Karaçoban), Genève: Mezopotamya.